

PIOTR GOŁOS

Wspólnoty gruntowe – tradycyjna forma gospodarowania lasami

The commons – the traditional form of collective land management

ABSTRACT

Gołos P. 2008. Wspólnoty gruntowe – tradycyjna forma gospodarowania lasami. Sylwan 2: 54-68.

The term 'common' does not denote an association of people, as Polish civil law defines it as a joint land property with specific characteristics. In a certain simplification we can say that it is the title of the inhabitants of a given locality to use a common land only because they are its inhabitants. The commons are today the last form of collective land management – a relic of the feudal past, when property was understood differently than it is today.

The term 'common' in the historical context refers to 'a group of people of common origin, traditions, values, etc. or linked with a common interest or property' [Bańko 2005]. The first commons were established in the period of royal land grants; the history of the oldest of them dates back to the 14th century. A second wave of commons took place during Poland's partition [Jastrzebski 1963]. Therefore, the history of the majority of commons dates back to the 19th century where the process of liquidation of feudal property took place.

On the basis of the information obtained from 81% of the communes, there were 1,588 commons (farmlands, farmlands-forestlands or forestlands) in 13 provinces and in 158 counties in Poland. Management on all the inventoried commons cover 81,875.43 ha, including 48,339.17 ha of forests. According to the GUS statistics, 67,000 ha of forests (just 4.6% of the total area of private forests) are under common management [Zajac et al. 2004]. The article presents distribution of regional commons, their general area characteristics and structure of the utilized lands, as well as selected elements characterising forest management on those lands.

KEY WORDS

joint land property, commons, utilization, management, inventory, Poland

ADDRESSES

Piotr Gołos – Zakład Ekonomiki i Polityki Leśnej; Instytut Badawczy Leśnictwa; Sękocin Stary, ul. Braci Leśnej 3; 05-090 Raszyn; e-mail: p.golos@ibles.waw.pl

Wstęp

Wspólnoty gruntowe wraz z kilkoma powstałymi w ciągu ostatnich kilku lat stowarzyszeniami¹ właścicieli lasów prywatnych są najliczniejszą formą zorganizowanej gospodarki gruntami rolnymi i leśnymi w Polsce. Warto wspomnieć, że stowarzyszenia właścicieli lasów działają na podstawie ustawy z 1989 r., znowelizowanej w 2001 roku [Ustawa prawo o stowarzyszeniach]. Współczesny charakter wymienionej regulacji sprawia, że istniejące oraz nowo powstające stowarzyszenia mogą liczyć na pełną zgodność przepisów dotyczących ich działalności z ustrojem politycznym i gospodarczym kraju. Inaczej wygląda sytuacja w przypadku wspólnot, gdzie ostatnią próbę prawnej regulacji ich działalności podjęto w 1963 r. na mocy przepisów Ustawy o zagospodarowaniu wspólnot gruntowych z dnia 29 czerwca 1963 r. [Ustawa o zagospodarowaniu...]. Sytuacja taka sprawia, że wspomniana ustawa od wielu lat odbiega swoimi regulacjami od obecnych realiów

¹ Obecnie istnieje 9 stowarzyszeń właścicieli lasów gospodarujących na powierzchni około 1 tys. ha. lasów

polityczno-gospodarczych. Ponadto z różnych powodów nie wszystkie wspólnoty istniejące w czasie jej wprowadzenia w życie skorzystały z możliwości uregulowania prawnych podstaw funkcjonowania. Do dzisiaj istnieje wcale niemała liczba wspólnot funkcjonujących w dalszym ciągu na podstawie prawa zwyczajowego. Wymaga to szybkich i zdecydowanych działań zmierzających do podjęcia prac nad nowelizacją „starej” lub przygotowania nowej ustawy o wspólnotach, uwzględniającej istniejące rozwiązania prawne w zakresie własności, gospodarki leśnej oraz ochrony środowiska.

Używane określenie „wspólnota gruntowa” nie oznacza zrzeszenia osób, ponieważ polskie prawo cywilne definiuje taką wspólnotę jako nieruchomości stanowiącą przedmiot współwłasności o pewnych szczególnych cechach. Jej istotą jest uprawnienie do korzystania ze wspólnego gruntu, służące (w pewnym uproszczeniu) mieszkańcom danej miejscowości tylko z tego powodu, że są jej mieszkańcami. Wspólnoty gruntowe są dziś ostatnią formą zbiorowego władania gruntami – reliktem z czasów feudalnych, gdy własność pojmowano w sposób inny niż dziś. Określenie „wspólnota” trafnie oddaje historyczne tło ich powstania, ponieważ oznacza „grupę ludzi mających wspólne pochodzenie, tradycje, wartości itp., albo związanych wspólnymi interesami lub wspólną własnością” [Bańko 2005].

Większość wspólnot gruntowych posiada w strukturze użytkowania gruntów również lasy, zaś wiele z nich zostało stworzonych i zarejestrowanych tylko i wyłącznie w celu gospodarowania w lasach – takie wspólnoty można nazwać wspólnotami leśnymi.

Historia wspólnot gruntowych na ziemiach polskich

Pierwsze wspólnoty gruntowe powstały w okresie nadań królewskich, a historia najstarszych z nich sięga XIV w. Druga fala powstawania wspólnot gruntowych nastąpiła w okresie zaborów Polski [Jastrzębski 1963], stąd też historia przeważającej ich liczby sięga XIX w., kiedy to na ziemiach polskich dokonał się proces likwidacji własności feudalnej. Odbyło się to przez uwłaszczenie, czyli nadanie jednolitej własności dotychczasowym właścicielom użytkującym grunty rolne i lasy. Dotyczyło to wszystkich chłopów, którzy w dniu wydania dekretu (ukazu) mieli w czynszowym posiadaniu osady włościańskie należące do dóbr ziemskich (prywatnych, instytucyjnych i rządowych – skarbowych). W zaborze rosyjskim miało to miejsce na podstawie art. 1 dekretu Cara Aleksandra II z dnia 26 maja (7 czerwca) 1846 r. o urządzeniu własności (Dz. Praw., t. 26). W zaborze austriackim i pruskim źródłem powstania wspólnot były umowy i zwyczaje, które:

- 1) w Galicji zformalizowano na podstawie patentu cesarskiego z dnia 17 kwietnia 1848 r. o zniesieniu wszelkiej robocizny i innych powinności poddańczych [Zbiór ustaw...],
- 2) w zaborze pruskim natomiast wspomniane prawo zwyczajowe wspólnego użytkowania gruntów przetrwało tylko do 1821 roku, kiedy to ordynacja o podziale wspólnot gruntowych zniosła taką formę użytkowania gruntów [Szachulowicz 2002].

Kiedy stan prawny wspólnot stał się źródłem konfliktów, podjęto próby rozwiązania tego problemu, przez ich likwidacje, co ze względu na prawo własności, jak i na komplikacje wynikające z dziedziczenia uprawnień², stało się niemożliwe. Problemy gruntów pozostających we wspólnej własności użytkowej (i wspólnym użytkowaniu) włościan całej jednostki osadniczej (wsi, osady, zaścianka) bądź nawet kilku takich jednostek, próbowano rozwiązać na terenie ziem zaboru rosyjskiego i austriackiego na dwa sposoby:

² Kwestie dziedziczenia prawa do wspólnego użytkowania gruntów i pobierania pożytków są wraz z koniecznością uregulowania praw własności (brak ksiąg wieczystych wspólnot) najważniejszymi problemami prawnymi utrudniającymi funkcjonowanie istniejących wspólnot gruntowych

- 1) przyznając jednolitą własność jednemu podmiotowi i ustanawiając na rzecz pozostałych służebności gruntowe,
- 2) pozostawiając grunt we współwłasności mieszkańców danej wsi jako wspólnotę gruntową.

Wymienione sposoby okazały się półśrodkami, rodzącymi sytuacje skomplikowane pod względem prawnym, często niejasne i ze swej natury raczej prowizoryczne. Służebności gruntowe powstałe w trakcie uwłaszczeń można było zlikwidować w miarę łatwo, znosząc je w zamian za wynagrodzenie dla dotychczasowych uprawnionych. Tak jednak się nie stało, co do dzisiaj powoduje, że sprawy związane z prawem własności są największym i zasadniczym problemem i źródłem konfliktów.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości wydano kilka aktów prawnych dotyczących wspólnot gruntowych, wśród których należy wymienić:

- 1) ustawę z dnia 7 maja 1920 r. o likwidacji serwitutów na terenie byłego Królestwa Polskiego (Dz.U. RP Nr 42, poz. 249),
- 2) ustawę z dnia 7 kwietnia 1922 r. zmieniającą ustawę z dnia 7 maja 1920 r. (Dz.U. RP Nr 30, poz. 304).

Ostatecznie próbę uporządkowania w tym zakresie podjęto na mocy dwóch rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej z 1 lutego 1927 r.:

- 1) o zniesieniu służebności w województwie kieleckim, lubelskim, łódzkim, warszawskim i w zachodniej części województwa białostockiego (Dz.U. z 1927 Nr 10, poz. 74),
- 2) o zniesieniu służebności w województwie wołyńskim, poleskim, nowogródzkim, wileńskim i we wschodniej części województwa białostockiego (Dz.U. z 1927 Nr 10, poz. 75).

Tuż przed wybuchem II wojny światowej przyjęto ustawę z dnia 4 maja 1938 r. o uporządkowaniu wspólnot gruntowych (Dz.U. Nr 33, poz. 290). Ustawa ta nie definiowała wspólnoty gruntowej, natomiast szczegółowo określiła rodzaje gruntów uznawane za wspólne oraz sposób zagospodarowania i rozporządzania takimi gruntami. Jako podstawowy sposób postępowania z gruntami wspólnymi ustawa z 1938 r. ustanowiła zniesienie wspólności przez podział tych gruntów w naturze. Wyjątkowo tylko dopuszczano pozostawienie gruntów wspólnych we współwłasności, jednak również wtedy wymagano zamiany wspólnoty na „zwykłą” współwłasność z ustalonymi udziałami w częściach ułankowych. Do zarządzania gruntami niepodzielnymi można było powoływać specjalne spółki. Zagospodarowanie gruntów wspólnych następowało w postępowaniu administracyjnym, prowadzonym przez administrację powiatową i wojewódzką. Istotną przeszkodą do podjęcia postępowania regulacyjnego było obciążenie jego kosztami uczestników postępowania i ustawowe wprowadzenie zarządu wspólnymi gruntami w formie spółki, która to forma prawna w środowisku chłopskim była niechętnie akceptowana [Geszprych 2006].

Wybuch wojny uniemożliwił wprowadzenie zasad podziału gruntów wspólnotowych i ustalenia praw współwłasności do niepodzielnych gruntów na podstawie wyżej wymienionej ustawy. Jak można sądzić jej wprowadzenie w życie pozwoliłoby uniknąć obecnych problemów związanych z funkcjonowaniem wspólnot (podziałem pożytków, ustaleniem udziałów i sprawami dziedziczenia) [<http://pl.wikipedia.org>].

Po II wojnie wraz ze zmianą systemu politycznego i gospodarczego w Polsce zmieniło się również podejście do prywatnej własności rolnej i leśnej. Nowe uregulowania w zakresie wspól-

not gruntowych, zostały wprowadzone dekretem PKWN z dnia 12 grudnia 1944 r. o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa (Dz. U. Nr 15, poz. 82). Zgodnie z jego postanowieniami, lasy wchodzące w skład wspólnot leśnych, o powierzchni większej niż 25 ha, podlegały nacjonalizacji, gdy zaś były to wspólnoty na prawie współwłasności, stanowiące obciążenia własności obszarnej, których treść polegała na korzystaniu w czerpaniu pożytków, w miejsce dotychczasowego właściciela wstępował Skarb Państwa, a uprawnieni do dotychczasowych obciążeń nadal je zachowywali tylko wówczas, gdy źródłem powstania wspólnot były ustawy uwłaszczeniowe. Jeśli wspólnoty leśne jako serwituty powstały na podstawie umowy, traciły one swój byt prawny, gdyż zgodnie z art. 4 wymienionego dekretu, wszelkie umowy dotyczące użytkowania obiektów przejętych na własność Skarbu Państwa zostały określone jako nieważne z mocy samego prawa, bez względu na czas zawarcia. Do wyłączenia spod działania dekretu wspólnot leśnych serwitutowych niezbędny byłby wyraźny przepis, którego zabrakło. Podobnie sytuacja prawna wspólnot gruntowych nie zmieniła się po 1 stycznia 1947 r., kiedy weszło w życie prawo rzeczowe i przepisy wprowadzające w życie prawo rzeczowe i prawo o księgach wieczystych (Dz. U. Nr 57, poz. 319 i 321). Fakt ten jest o tyle istotny, że wspólnoty gruntowe stanowiły ograniczone prawo rzeczowe nie uregulowane w kodeksie cywilnym, gdyż stanowiły formę prawną korzystania z cudzej rzeczy i obciążenie cudzego prawa własności, które nie mogły powstać pod rządami prawa rzeczowego [Geszprych 2006].

Serwituty powstałe na terenie zaborów rosyjskiego i austriackiego utrzymywały się we władaniu chłopów i ich następców prawnych bez zmiany aż do czasu wejścia w życie kolejnego – i jak dotąd ostatniego – aktu prawnego regulującego postępowanie ze wspólnotami gruntowymi – Ustawy z 29 czerwca 1963 r. o zagospodarowaniu wspólnot gruntowych (Dz. U. nr 28 z dnia 5 lipca 1963 r., poz. 169). Ustawa ta wpisywała się swoimi regulacjami w ówczesne stosunki polityczne i gospodarcze i przyjęła całkowicie odmienny model postępowania ze wspólnotami gruntowymi. Według zapisów ustawy podział wspólnoty gruntowej stał się niedopuszczalny – zamiast tego wprowadzono w życie obowiązek utworzenia spółki do jej zagospodarowania. W razie niepowołania takiej spółki przez samych uprawnionych powinien powołać ją z urzędu właściwy wójt, który kontroluje również działalność spółki. Spółka do zagospodarowania wspólnoty gruntowej może rozporządzać całą wspólnotą (m.in. przez „przeznaczenie na cele społeczne lub publiczne”, przy czym nie wiadomo, czy owo „przeznaczenie” oznacza przeniesienie własności, czy cokolwiek innego). Ustawa ogranicza również swobodę obrotu udziałami we wspólnocie gruntowej – zbycie udziału może nastąpić tylko na rzecz innego uprawnionego lub osoby posiadającej gospodarstwo rolne we właściwej wsi.

Konsekwencją zakazu podziału wspólnoty gruntowej jest wyłączenie zastosowania wobec niej przepisów prawa cywilnego o zniesieniu współwłasności. Jedyńm sposobem likwidacji wspólnoty pozostaje więc zbycie całości wspólnego gruntu. To zaś władna jest zrobić tylko spółka. Tymczasem utworzenie spółki jest dziś niemożliwe, ponieważ w wyniku dziedziczenia liczba uprawnionych sięga już niejednokrotnie setek osób, zamieszkałych często z dala od danego gruntu, na terenie całej Polski lub poza jej granicami. Z tego powodu w praktyce wspólnoty gruntowe pozostają dobrami „martwej ręki” [Szałuchowicz 2002]. Praktycznie niemożliwe jest nawet nabycie gruntu należącego do wspólnoty gruntowej w sposób pierwotny – przez zasiedzenie. Jeżeli bowiem spółka do zagospodarowania wspólnoty gruntowej nie została powołana – co, ze względu na trudność ustalenia uprawnionych, jest regułą – nie ma podmiotu uprawnionego do reprezentowania wspólnoty jako uczestnika postępowania o stwierdzenie zasiedzenia, co uniemożliwia prowadzenie tego postępowania. Podstawowym problemem funkcjonowania wspólnot nadal pozostaje sytuacja, w której jedynym źródłem informacji

o obszarze wspólnoty, jej położeniu i osobach uprawnionych do korzystania jest ewidencja gruntów, gdyż zgodnie z art. 11 Ustawy o wspólnotach dla nieruchomości stanowiących wspólnotę gruntową nie prowadzi się ksiąg wieczystych, a księgi wieczyste, które istniały, straciły moc i podlegały zamknięciu [Geszprych 2006].

W praktyce wiele wspólnot przestało istnieć na mocy Dekretu PKWN z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej (Dz.U. z 1945 r. Nr 3, poz.13), który był podstawą przejścia praw własności prywatnych dóbr ziemskich na rzecz Skarbu Państwa.

Regulacja wspólnot gruntowych jest więc podwójnym reliktem: czasów uwłaszczeń – ze względu na swój przedmiot oraz czasów PRL – ze względu na ograniczenia własności. Zakaz podziału wspólnoty gruntowej wydaje się sprzeczny z konstytucyjnie chronioną istotą prawa własności, jednak kwestia ta nie została, jak dotąd, podniesiona przed Trybunałem Konstytucyjnym, a jej rozwiązanie wydaje się w chwili obecnej bardzo trudne w związku z dużą, ciągle rosnącą i zmieniającą się liczbą współwłaścicieli.

Mimo że według statystyk GUS w Polsce w użytkowaniu wspólnot znajduje się niewielka powierzchnia 67 tys. ha lasów (zajmują zaledwie 4,6% ogólnej powierzchni lasów prywatnych [Zajac i in. 2004]), to problemy związane z historią powstania i rozwoju wspólnot sprawiają, że należy szukać pomysłów, które pozwolą rozwiązać problemy prawne, a następnie podjąć działania zmierzające do dynamicznego rozwoju wszystkich istniejących wspólnot.

Metodyka badań

Prezentowane wyniki badań są próbą ogólnej charakterystyki wspólnot gruntowych w kraju, na podstawie badań ankietowych gmin oraz gospodarki leśnej we wspólnotach gruntowych posiadających więcej niż 5 ha lasu na podstawie szczegółowych badań ankietowych w próbie 105 wspólnot. Wyniki badań są częścią projektu pt. „Analiza prywatnych gospodarstw rolno-leśnych w Polsce – projekt sieci gospodarstw testowych” zrealizowanego w latach 2003-2006 w Instytucie Badawczym Leśnictwa na zlecenie Ministra Środowiska.

Badania dotyczące wspólnot podzielono na dwa etapy.

1. W pierwszym etapie z wykorzystaniem ankiety pocztowej wysłanej do wszystkich gmin w kraju (wg stanu na dzień 01.01.2003 r. – 2467 gmin), podjęto próbę inwentaryzacji wszystkich wspólnot gruntowych w kraju. Ankieta miała na celu ustalenie struktury użytkowanych gruntów, w tym powierzchni lasów oraz dokładnych adresów wspólnot gruntowych – jednego z członków zarządu lub sołtysa wsi, jeśli wspólnota nie była zarejestrowana i istnieje tylko jako zwyczajowa forma wspólnego użytkowania gruntów mieszkańców wsi, gminy lub rzadziej miasta.
2. W drugim etapie badań na podstawie utworzonej bazy adresowej wspólnot oraz ustalonej struktury użytkowanych gruntów, zaplanowano badanie ankietowe we wszystkich wspólnotach, w których lasy zajmowały powierzchnię powyżej 5 ha. W ankiecie do wspólnot zamieszczono pytania umożliwiające ustalenie, między innymi, takich informacji, jak: historia powstania wspólnoty i jej ogólna charakterystyka (liczba członków, struktura gruntów, wartość zobowiązań podatkowych, sposób korzystania z pożytków wspólnoty), zasady funkcjonowania wspólnoty oraz podstawowe informacje ekonomiczno-gospodarcze w zakresie gospodarki leśnej.

Wyniki badań

Ankiety, w których gminy wykazały na swoim terenie istnienie wspólnot gruntowych, przesłano z 447 gmin (18,1% gmin w kraju i 22,3% gmin, które odesłały ankietę – ankietę odesłano z 2006

gmin). Na podstawie informacji z 81% gmin w kraju ustalono istnienie 1588 wspólnot gruntowych (rolnych, rolno-leśnych oraz leśnych), zlokalizowanych w 13 województwach i 158 powiatach (tab. 1). Spośród wszystkich odnotowanych wspólnot prawie 19% (300 wspólnot o łącznej powierzchni ponad 10,2 tys. ha), są to wspólnoty leśne, które nie posiadają gruntów rolnych, natomiast 197 wspólnot są to podmioty prowadzące tylko gospodarkę rolną (prawie 2,5 tys. ha gruntów rolnych), które nie posiadają lasów.

Łącznie zinwentaryzowane wspólnoty gospodarują na powierzchni 81 875,43 ha gruntów, w tym 48 339,17 ha lasów. Rozmieszczenie wspólnot gruntowych w kraju jest skoncentrowane w ośmiu województwach środkowej i środkowo-wschodniej Polski (lubelskie, mazowieckie, małopolskie, podlaskie, świętokrzyskie, łódzkie, podkarpackie i śląskie), ziemiach dawnych zaborów rosyjskiego i austriackiego.

W wymienionych województwach znajduje się 1529 wspólnot (96,3% wszystkich wspólnot) o powierzchni 77 449 ha gruntów ogółem (94,6%), w tym 47 200 ha lasów (97,6%). Na podstawie danych w tab. 1 widać, że rozmieszczenie wspólnot gruntowych jest podobne do występowania lasów prywatnych. Prawie 83% powierzchni lasów prywatnych znajduje się w 8 wymienionych regionach kraju. Lasy wspólnot stanowią od 10% w śląskim i 8% w świętokrzyskim do 2% w podlaskim i 3% w mazowieckim powierzchni lasów prywatnych. Najwięcej lasów prywatnych stanowiących własność wspólną znajduje się w województwie małopolskim (ponad 14 tys. ha), mazowieckim oraz w lubelskim (około 10 tys. ha).

Najliczniej wspólnoty występują w województwie lubelskim – 362 wspólnoty (22,8% wszystkich wspólnot w kraju). Zajmują one w tym regionie łącznie ponad 15 610 ha gruntów (19,1% powierzchni wszystkich wspólnot), w tym 7 tys. ha lasów (14,5% powierzchni lasów we

Tabela 1.

Liczba oraz powierzchnia wspólnot gruntowych według województw na podstawie badań ankietowych w gminach przeprowadzonych w latach 2003-2005 w IBL

Number and area of the commons by provinces on the basis of questionnaire surveys conducted in the communes in the years 2003-2005 by the Forest Research Institute

Województwo	Liczba powiatów, gmin oraz wsp. pow. gm. wsp.			Powierzchnia wsp. według kategorii użytkowania gruntów [ha]			Średnia powierzchnia wsp. według kategorii użytkowania gruntów [ha]		
	ogółem	lasów	rolnych	ogółem	lasów	rolnych	ogółem	lasów	rolnych
mazowieckie	32	80	298	12 168,61	6 539,51	5 629,10	40,83	21,94	18,89
lubelskie	20	90	362	15 610,75	7 009,35	8 601,39	43,12	19,36	23,76
podkarpackie	18	29	138	9 452,89	6 414,51	3 038,38	68,5	46,48	22,02
łódzkie	17	48	156	6 163,96	4 093,55	2 070,41	39,51	26,24	13,27
małopolskie	17	56	157	11 650,75	8 986,31	2 664,44	74,21	57,24	16,97
podlaskie	14	55	169	8 336,22	3 383,06	4 953,16	49,33	20,02	29,31
świętokrzyskie	12	37	168	8 279,78	6 072,10	2 207,68	49,28	36,14	13,14
wielkopolskie	11	17	38	3 116,68	512,66	2 604,02	82,02	13,49	68,53
śląskie	10	29	81	5 786,12	4 701,61	1 084,51	71,43	58,04	13,39
opolskie	3	2	10	1 007,36	492,85	514,51	100,74	49,29	51,45
warmińsko-mazurskie	2	2	9	163,37	75,37	88	18,15	8,37	9,78
kujawsko-pomorskie	1	1	1	54,21	18,54	35,67	54,21	18,54	35,67
pomorskie	1	1	1	84,73	39,74	44,99	84,73	39,74	44,99
razem	158	447	1588	81 875,43	48 339,17	33 536,26	51,56	30,44	21,12

dane dla 2006 gmin – 81% wszystkich gmin w kraju według stanu na 01.01.2003 r.

data obtained for 2006 communes – 81% of all communes in the country – status as of 1.01.2003

wspólnotach). Największa powierzchnia lasów we wspólnotach występuje w województwie małopolskim – prawie 9 tys. ha (18,6% wszystkich lasów we wspólnotach i 77,1% powierzchni wszystkich gruntów we wspólnotach w tym województwie).

Powierzchnia gruntów wielu wspólnot nie przekracza kilku lub kilkunastu hektarów, ale są również takie, w których powierzchnia wynosi kilkaset ha gruntów rolnych i leśnych (tab. 2). Wśród wszystkich wspólnot do największych pod względem powierzchni gruntów (ogółem powyżej 1 tys. ha) należą: wspólnota w gminie Jabłonka, powiat nowotarski – 1002 ha gruntów ogółem, wspólnota w gminie Siewierz, powiat będziński – 1214 ha oraz wspólnota w gminie Bukowsko – 1950 ha. Z badań wynika, że jest 14 wspólnot o powierzchni powyżej 500 ha gruntów ogółem, których sumaryczna powierzchnia wynosi 11 tys. ha gruntów, w tym ponad 6,5 tys ha lasów.

W badaniach ustalono 23 wspólnoty o dużej powierzchni lasów (powyżej 300 ha). Wspólnoty takie zajmują łącznie 12 389 ha gruntów ogółem, w tym 10 683 ha lasów. Lasy w takich wspólnotach o charakterze bardziej leśnym niż rolnym, stanowią 86,2% ich powierzchni – średnio udział lasów nie przekracza 60% (tab. 3).

Podobnie jak sumaryczna powierzchnia wspólnot w gminach, silnie zróżnicowana jest ich liczba. Średnio w skali kraju w jednej gminie znajdują się 3 wspólnoty gruntowe. Jest jednak również grupa gmin (22 gminy), w których występuje 10 i więcej wspólnot. W gminach tych znajduje się łącznie 317 wspólnot (ponad 19% wszystkich wspólnot zinwentaryzowanych w kraju), średnio ponad 14 wspólnot w jednej gminie. Gminą o największej liczbie wspólnot jest Ulanów (podkarpackie) – 20 wspólnot o powierzchni 723 ha, w tym 665 ha lasów. Drugą pod względem liczby wspólnot jest gmina Chełm (lubelskie), w której jest 18 wspólnot, jednak typowo rolnych (bez lasów) o powierzchni 134 ha gruntów ogółem. Cztery gminy wykazały po 17 wspólnot, w tym dwie z województwa świętokrzyskiego (Końskie, Secemin) oraz Cmolasy

Tabela 2.

Największe wspólnoty gruntowe na podstawie badań ankietowych w gminach przeprowadzonych w latach 2003-2005 w IBL

The largest commons – on the basis of questionnaire surveys conducted in the communes in the years 2003-2005 by the Forest Research Institute

Województwo	Powiat	Gmina	Powierzchnia [ha]		
			ogółem	lasów	rolnych
małopolskie	nowotarski	Jabłonka	508,00	488,00	20,00
łódzkie	pajęczański	Brzeźnica	515,95	389,76	126,19
podlaskie	siemiatycki	Siemiatycze	518,00	409,00	109,00
podkarpackie	sanocki	Bukowsko	580,00	35,00	545,00
wielkopolskie	szamotulski	Każmierz	611,00	9,08	601,92
mazowieckie	wyszkowski	Zabrodzie	647,00	647,00	0,00
małopolskie	gorlicki	Sękowa	679,00	205,00	474,00
mazowieckie	wyszkowski	Wyszaków	693,50	537,22	156,28
małopolskie	nowotarski	Szczawnica	715,00	610,00	105,00
lubelskie	rycki	Stężycza	726,00	347,00	379,00
świętokrzyskie	jędrzejowski	Małogoszcz	897,00	882,00	15,00
małopolskie	nowotarski	Jabłonka	1002,00	782,00	220,00
śląskie	będziński	Siewierz	1214,00	948,00	266,00
podkarpackie	sanocki	Bukowsko	1950,00	295,00	1655,00
razem			11256,45	6584,06	4672,39

dane dla 2006 gmin – data obtained for 2006 communes

Tabela 3.

Wspólnoty gruntowe o największej powierzchni lasów na podstawie badań ankietowych w gminach przeprowadzonych w latach 2003-2005 w IBL

The commons with the highest percentage of forests – on the basis of questionnaire surveys conducted in the communes in the years 2003-2005 by the Forest Research Institute

Województwo	Powiat	Gmina	Powierzchnia [ha]		
			ogółem	lasów	rolnych
podkarpackie	rzeszowski	Kamień	307,03	307,03	0,00
świętokrzyskie	kielecki	Piekoszów	367,00	311,00	56,00
małopolskie	suski	Bystra-sidzina	318,00	314,00	4,00
małopolskie	nowotarski	Jabłonka	446,00	327,00	119,00
łódzkie	radomszczański	Ładzice	330,04	327,80	2,24
podkarpackie	niżański	Nisko	353,16	344,36	8,80
świętokrzyskie	ostrowiecki	Ćmielów	346,79	346,31	0,48
lubelskie	rycki	Stężycza	726,00	347,00	379,00
mazowieckie	przysuski	Gielniów	377,00	353,00	24,00
śląskie	sosnowiec	Sosnowiec	373,00	358,00	15,00
łódzkie	skierniewicki	Bolimów	396,40	365,80	30,60
podkarpackie	niżański	Jeżowe	416,95	371,21	45,74
łódzkie	pajęczański	Brzeźnica	515,95	389,76	126,19
podlaskie	siemiatycki	Siemiatycze	518,00	409,00	109,00
małopolskie	suski	Zawoja	457,82	457,82	0,00
opolskie	oleski	Zębowice	464,18	459,90	4,28
małopolskie	nowotarski	Jabłonka	508,00	488,00	20,00
mazowieckie	wyszkowski	Wyszków	693,50	537,22	156,28
małopolskie	nowotarski	Szczawnica	715,00	610,00	105,00
mazowieckie	wyszkowski	Zabrodzie	647,00	647,00	0,00
małopolskie	nowotarski	Jabłonka	1002,00	782,00	220,00
świętokrzyskie	jędrzejowski	Małogoszcz	897,00	882,00	15,00
śląskie	będzin	Siewierz	1214,00	948,00	266,00
razem			12389,82	10683,21	1706,61

dane dla 2006 gmin
data obtained for 2006 communes

w podkarpackim i Wilków w lubelskim. Średnio w tych gminach lasy zajmują około 60% powierzchni ogółem wspólnot. Łączna powierzchnia gruntów ogółem 317 wspólnot w 22 gminach wynosi 7996,92 ha, czyli przeciętnie około 363 ha w gminie i 25 ha powierzchni jednej wspólnoty. Powierzchnia lasów to 4798,95 ha – średnio w jednej gminie lasy wspólnot zajmują 218 ha, a w jednej wspólnotcie 13 ha. Gminy o największej liczbie wspólnot leżą w sześciu województwach: lubelskim (7 gmin i 95 wspólnot), podkarpackim (5 gmin i 75 wspólnot), mazowieckim (5 gmin i 70 wspólnot), świętokrzyskim (3 gminy i 49 wspólnot), małopolskim (1 gmina i 12 wspólnot) oraz łódzkim (1 gmina i 12 wspólnot).

Najliczniejsze są gminy, w których występują tylko jedna wspólnota o średniej powierzchni gruntów ogółem ponad 100 ha, w tym ponad 58 ha lasów. Powierzchnia lasów we wspólnotach waha się średnio w granicach 30-40 ha. Tylko w gminach, w których występuje 9 wspólnot i więcej niż 10, średnia powierzchnia lasów w jednej wspólnotcie jest mniejsza i wynosi około 15 ha.

Z 497 gmin, w których występują wspólnoty gruntowe, w 476 z nich znajdują się lasy. Najczęściej powierzchnia lasów wspólnot w gminie nie przekracza 50 ha (średnia to ponad 25 ha lasów wspólnot w gminie i ponad 10 ha lasów w każdej wspólnotcie).

Wyniki badań szczegółowych w wybranych wspólnotach rolno-leśnych

W badaniach szczegółowych wspólnot gruntowych, które przeprowadzono w okresie lipiec-grudzień 2005 r., do 700 wspólnot o powierzchni lasów większej niż 5 ha, wysłano ankietę pocztową. W ankiecie zwrócono się z prośbą do osoby wypełniającej (jeden z członków zarządów) o załączenie do zwrotnie odsyłanej na adres IBL ankiety, kserokopii statutu wspólnoty.

Prawidłowo uzupełnione ankiety odesłało 105 wspólnot, co stanowi 15,14% wszystkich ankiet (w badaniach uzyskano stopień zwrotu ankiet mniejszy od oczekiwanego i wskazywanego w literaturze – powinien się on kształtować w granicach 20%, czyli około 140 ankiet).

Łączna powierzchnia gruntów wykazanych przez wspólnoty wyniosła 10 796,81 ha, w tym: 1869,86 ha (17,32%) pastwisk i łąk, 183,57 ha gruntów orných (1,70%), 8376,65 ha lasów (77,58%), a 366,73 ha (3,40%) stanowiły pozostałe grunty (tab. 4).

W 55 wspólnotach, które odesłały ankietę, liczbę członków wspólnoty wyrażono za pomocą liczby gospodarstw domowych (numerów domów na wsi). Łącznie z gruntów, w tym z lasów w tych wspólnotach, korzysta 4991 gospodarstw domowych (pow. lasów 3129 ha). W pozostałych 50 wspólnotach liczbę członków wyrażono za pomocą liczby osób, która wyniosła 12 127 (pow. lasów 5254 ha).

Średnio na jedno gospodarstwo domowe przypada udział wyrażony powierzchnią lasów w wielkości 0,63 ha. W przypadku udziałów przypadających na osobę wynosi on 0,43 ha. W przeliczeniu na rzeczywiste korzyści, jakie mogą czerpać członkowie wspólnot wyrażone miąższością pozyskanego drewna, wynoszą one: 0,17 m³/rok/gospodarstwo dla drewna tartaczanego i 0,20 m³/rok/gospodarstwo dla drewna opałowego. Wymienione korzyści dla udziałów przeliczonych dla osób wynoszą odpowiednio jak wyżej: 0,54 m³/rok/osobę i 0,45 m³/rok/osobę. Szacunkowo na podstawie liczby osób i gospodarstw domowych oraz powierzchni lasów we wspólnotach, z pożytków lasów znajdujących się we wspólnotach korzysta w całym kraju prawie 56 tys. najczęściej wiejskich gospodarstw domowych oraz ponad 74 tys. osób.

Szacunkowa wielkość udziałów jest zbliżona do rzeczywistych rozmiarów korzyści, jakie mogą czerpać członkowie wspólnot. Najczęściej dla jednego członka wspólnoty posiadającego „pełny udział” przypadają korzyści w postaci możliwości pobierania rocznie od 1 do 2 m³ drewna. Warto wspomnieć, że prawo takie w wielu wspólnotach można „sprzedać” innym członkom wspólnoty bądź czasami nawet osobie niezwiązanej ze wspólnotą.

Tabela 4.

Struktura powierzchni gruntów wspólnot o powierzchni lasów powyżej 5 ha, na podstawie wyników badań ankietowych przeprowadzonych przez IBL w 2005 r. w klasach wielkości powierzchni lasów

Areal structure of commons with the forests area >5 ha – on the basis of questionnaire surveys conducted in the communes in 2005 by the Forest Research Institute in forestland size classes

Klasy wielkości [ha]	Powierzchnia gruntów [ha] i [%]				
	ogółem	pastwisk	orných	lasów	innych
5,01_10,00	257,49	74,55	68,54	79,55	34,85
10,01_20,00	348,51	98,70	23,13	198,14	28,54
20,01_50,00	1536,36	469,34	25,88	992,80	48,34
50,01_100,00	3099,33	838,76	62,19	2099,83	98,55
powyżej 100,00	5555,12	388,51	3,83	5006,33	156,45
razem	10796,81	1869,86	183,57	8376,65	366,73
%	100	17,32	1,70	77,58	3,40

Łącznie w 2004 r. ankietowane wspólnoty zapłaciły prawie 178 tys. zł podatków (tab. 5), wśród których podatek leśny stanowił 54,48% – ponad 96 tys. zł. Średnia wartość podatku leśnego wyniosła 11,92 zł/ha/rok i 5,76 zł na m³ pozyskanego drewna (łącznie tartaczne i opał). Tylko niewielką część zapłaconych podatków stanowił podatek rolny – prawie 31 tys. zł (17,36%). Natomiast wartość innych podatków wyniosła 62 tys. zł (35,25%) – największy udział miał podatek od nieruchomości.

Obciążenie podatkowe członków wspólnoty w przeliczeniu na osobę dla 50 wspólnot wyniosło: ogółem 10,12 zł/rok, natomiast w przypadku podatku leśnego 5,14 zł. Takie obciążenie w przeliczeniu dla gospodarstw domowych wyniosło odpowiednio jak wyżej 11,23 i 7,08 zł/rok.

W tabeli 6 przedstawiono miąższość pozyskanego drewna w latach 2003-2005. Łącznie w okresie trzech lat pozyskano prawie 23 tys. m³ drewna tartaczno i prawie 26 tys. m³ opału. Średnio roczne pozyskanie wyniosło więc około 0,91 m³/ha w przypadku drewna tartaczno oraz 1,03 m³/ha opału. Łącznie intensywność użytkowania wyniosła prawie 200 m³/100ha. Jest to wielkość dwukrotnie mniejsza od pozyskania w PGL LP (408,3 m³/100 ha), zbliżona do pozyskania w lasach prywatnych oszacowana na podstawie wyników badań w sieci³ – 280 m³/100 ha oraz dużo większa od pozyskania w lasach prywatnych, którego wielkość według rocznika GUS Leśnictwo wynosiła w 2004 r. – 80 m³/100 ha. W skali kraju miąższość pozyskanego drewna we wspólnotach można oszacować na około 130 tys. m³ w 2005 r. Mając na uwadze historię

Tabela 5.

Wartość podatków zapłaconych przez wspólnoty w na podstawie wyników badań ankietowych przeprowadzonych przez IBL w 2005 r. w klasach wielkości powierzchni lasów

Taxes paid by the commons - on the basis of questionnaire surveys conducted in the communes in 2005 by the Forest Research Institute in forestland size classes

Klasy wielkości [ha]	Podatki [zł]				Podatek leśny	
	rolny	leśny	inne	razem	zł/m ³	zł/ha
5,01_10,00	2062,80	1150,00	0,00	2782,80	18,22	14,46
10,01_20,00	1161,00	1978,07	0,00	3049,07	4,48	9,98
20,01_50,00	5472,97	11910,75	1463,84	17317,86	6,21	12,00
50,01_100,00	18501,42	36954,03	28019,40	74450,83	7,18	17,60
powyżej 100,00	3673,90	44892,57	33196,18	80228,25	4,86	8,97
razem	30872,09	96885,42	62679,42	177828,81	5,76	11,57
%	17,36	54,48	35,25	100		

Tabela 6.

Miąższość pozyskanego drewna tartaczno i opałowego we wspólnotach na podstawie wyników badań ankietowych przeprowadzonych przez IBL w 2005 r. w klasach wielkości powierzchni lasów

Volume of the harvested saw timber and fuelwood in the commons – on the basis of questionnaire surveys conducted in the communes in 2005 by the Forest Research Institute in size classes

Klasy wielkości [ha]	Pozyskanie drewna tartaczno [m ³]			Pozyskanie drewna opałowego [m ³]		
	2003	2004	2005	2003	2004	2005
5,01_10,00	0,00	0,00	20,00	114,55	63,13	122,43
10,01_20,00	125,00	309,00	123,00	123,00	133,00	116,00
20,01_50,00	784,07	466,15	131,44	1724,00	1451,48	2776,30
50,01_100,00	2074,56	2612,03	1561,63	3002,32	2536,17	965,18
powyżej 100,00	4131,17	4920,35	5543,10	6003,43	4323,53	2321,60
razem	7114,80	8307,53	7379,17	10967,30	8507,31	6301,51

³ W 2004 r. IBL przeprowadził badania ankietowe w sieci 520 prywatnych gospodarstw leśnych w całym kraju

powstawania wspólnot (najczęściej gospodarują w drzewostanach starszych klas wieku) oszacowane wielkości pozyskania wydają się bardzo prawdopodobne.

W latach 2003-2005 badane wspólnoty zalesiły ponad 77 ha gruntów (około 25 ha/rok), co stanowi 0,3% powierzchni lasów (tab. 7). Udział powierzchni zalesionej w lasach prywatnych ogółem w 2004 r. wyniósł 0,18%, w lasach PGL LP tylko 0,13%. Odnowienia przeprowadzono na powierzchni 170 ha, średniorocznie 56 ha (0,67% powierzchni lasów). Udział ten był znacznie większy od odnowienia w lasach prywatnych w 2004 r. (0,16%) oraz zbliżony do lasów PGL LP – 0,65%.

Pielęgnacje przeprowadzono na powierzchni ponad 557,88 ha, co w skali roku badanego 3-letniego okresu pozwala oszacować średni rozmiar prac na 185,96 ha/rok, czyli około 2,21% powierzchni lasów. W 2004 r. pielęgnacje w lasach prywatnych przeprowadzono na powierzchni 1,1%, natomiast w lasach PGL LP 4,3%.

Na dużej powierzchni lasów będących we władaniu wspólnot prowadzono trzebieże, będące jednocześnie zabiegiem pielęgnacyjnym oraz pierwszym sposobem pozyskania surowca drzewnego – źródłem dochodu wspólnoty lub realizacji posiadanych przez członków wspólnoty udziałów. Na powierzchni ponad 1438,97 ha, na których prowadzono trzebieże, w ciągu badanego okresu pozyskano ponad 39 031,47 m³ drewna, czyli 27,12 m³/ha powierzchni objętej zabiegami oraz 4,66 m³/ha powierzchni lasów, co w przeliczeniu na rok pozwala oszacować intensywność zabiegów na ponad 9 m³/ha/rok dla powierzchni trzebieży i 1,55 m³/ha/rok dla całej powierzchni lasów. Zabieg wykonano na powierzchni 3,27% lasów, co jest zbliżonym rozmiarem do zabiegów w lasach prywatnych (3,94%) ogółem i znacznie mniejszym od lasów PGL LP – 7,04%. Jeśli porównamy miąższość drewna pozyskaną ogółem oraz wykazaną jako efekt trzebieży, to wynik wskazuje, że ponad 81% miąższości drewna ogółem pozyskano w zabiegach trzebieżowych. Jest to wielkość znacznie większa od wielkości w PGL LP oraz w lasach prywatnych. Taka struktura pozyskania wskazuje, że udziałowcy przywiązują duże znaczenie do lasu, pamiętając o zabiegach pielęgnacyjnych, a pozyskanie zrębowe należy do rzadkości (tab. 7).

Spośród wszystkich wspólnot, które odesłały poprawnie uzupełnioną ankietę, 29 wspólnot (28% wszystkich odesłanych ankiet) załączyła do ankiety kserokopie statutu. Treść przesłanych statutów jest w wielu punktach podobna, ponieważ nawiązują one do regulacji zapisanych w Zarządzeniu Ministra Rolnictwa oraz Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z 29 kwietnia 1964 r. w sprawie ustalenia wzoru statutu spółki dla zagospodarowania wspólnoty gruntowej (M.P. 1964 nr 33, poz. 145). Jednak w przesłanych statutach jest kilka ciekawych zapisów dotyczących lasów, które warto upowszechnić we wszystkich dużych wspólnotach leśnych. Jako przykłady interesujących zapisów statutowych należy wymienić:

- 1) wspólnotę leśną z Węgierskiej Górki, która poza statutem ustanowiła „Regulamin organizacji wewnętrznej Zarządu Spółki Leśnej” oraz „Regulamin użytkowania lasu Wspólnoty Leśnej,
- 2) wspólnotę leśną z Secemina (świętokrzyskie – 476 ha lasów), która w punkcie 2 statutu z 1976 r. wprowadziła zapis: „Spółka ma na celu prowadzenie – w oparciu o program zagospodarowania lasu – działalności gospodarczej w zakresie zwiększania zdolności produkcyjnej lasów przez wykonywanie w nich racjonalnych zabiegów hodowlanych...”,
- 3) interesujące rozwiązanie zapisano również w statucie „Wspólnoty Leśnej Uprawnionych w Żywcu i Kolebach” (pow. lasów 88,2 ha). Poza zapisami podobnymi do poprzednio cytowanych, w rozdziale II „Organizacja władz stanowiących, kontrolujących i zarządzających Wspólnoty oraz zakres ich działania” przedstawiono w paragrafie 11 zakres działania „Komisji Lasowej” będącej organem wykonawczym i zarządzającym wspólnoty, do obowiązków którego (przewodniczący i dwóch członków) należy nadzór oraz kontrola gospodarki leśnej.

Tabela 7.

Rozmiar zadań gospodarczych oraz miąższość pozyskanego drewna w latach 2003-2005 we wspólnotach rolno-leśnych na podstawie badaniach ankietowych przeprowadzonych przez IBL

The extent of management tasks and the volume of timber harvested in the years 2003-2005 in the farmland-forestland commons – on the basis of questionnaire surveys conducted in the communes in 2005 by the Forest Research Institute

Klasy wielkości [ha]	2003	2004	2005	razem
Zalesienia [ha]				
5,01_10,00	0,5	0	1,34	1,84
10,01_20,00	0,1	0	0	0,1
20,01_50,00	1,7	3,3	9,85	14,85
50,01_100,00	12,5	12,8	8,55	33,85
powyżej 100,00	2	4,5	20,2	26,7
razem	16,8	20,6	39,94	77,34
Odnowienia [ha]				
5,01_10,00	0,3	0	0,25	0,55
10,01_20,00	6,05	0,6	0,33	6,98
20,01_50,00	12,7	9,8	4	26,5
50,01_100,00	33,15	17,11	10,15	60,41
powyżej 100,00	25,8	40,17	10,25	76,22
razem	78	67,68	24,98	170,66
Pielęgnacja [ha]				
5,01_10,00	0,75	0,16	0,7	1,61
10,01_20,00	5,52	5,85	4,4	15,77
20,01_50,00	14,1	18,2	32,35	64,65
50,01_100,00	74,38	46,62	42,59	163,59
powyżej 100,00	125,26	111,41	75,59	312,26
razem	220,01	182,24	155,63	557,88
Trzebież [ha]				
5,01_10,00	1,3	7,2	0,2	8,7
10,01_20,00	27	23,01	21	71,01
20,01_50,00	133,86	140,09	66	339,95
50,01_100,00	155,43	148,62	43,23	347,28
powyżej 100,00	269,34	259,41	143,28	672,03
razem	586,93	578,33	273,71	1438,97
Trzebież [m ³]				
5,01_10,00	20,25	63,13	142,43	225,81
10,01_20,00	181,34	328,11	121,22	630,67
20,01_50,00	1590,64	1452,53	2745,45	5788,62
50,01_100,00	4828,46	3557,17	2181,33	10566,96
powyżej 100,00	7928,21	7386,96	6504,24	21819,41
razem	14548,9	12787,9	11694,67	39031,47

Przedstawione wyniki badań, szczególnie badań szczegółowych we wspólnotach, napawają optymizmem, jeśli weźmiemy pod uwagę obiegowe, nie do końca słuszne opinie dotyczące gospodarki w lasach prywatnych. Wspólnoty leśne mimo wielu przeszkód zarówno natury prawnej, jak i finansowej, dzięki zaangażowaniu swoich członków, szczególnie bezpłatnej pracy na rzecz lasów wspólnoty, osiągają satysfakcjonujące wyniki gospodarcze dbając o podstawowe zasady współczesnego gospodarstwa leśnego. Poza korzyściami dla członków wspólnoty, w wielu przypadkach wspólnoty leśne angażują się w działalność społeczną przekazując pomoc finan-

sową lub rzeczową w postaci drewna dla szkół, przedszkoli, Ochotniczych Straży Pożarnych, czy też wykonując w ramach prac społecznych remonty dróg służących wszystkim mieszkańcom gminy.

Wnioski

Przedstawione wyniki badań ankietowych we wspólnotach gruntowych pozwalają zaprezentować podstawowe problemy związane z gospodarką leśną w lasach wspólnot. Uzyskane wyniki pozwalają sformułować kilka uwag i wniosków.

- ✦ Wspólnoty gruntowe wykazało 447 gmin w całym kraju, które stanowią 18,1% wszystkich gmin oraz 22,3% gmin, które odesłały ankietę do Instytutu (2006 gmin). Na podstawie uzyskanych ankiet stwierdzono istnienie 1588 wspólnot gruntowych (szacunkowa liczba wspólnot to około 2000 podmiotów) w 13 województwach i 158 powiatach.
- ✦ Powierzchnia gruntów 1588 wspólnot wyniosła prawie 82 tys. ha, w tym prawie 50 tys. ha lasów. Spośród wszystkich odnotowanych wspólnot prawie 19% z nich (300 wspólnot o łącznej powierzchni 10,2 tys. ha) to wspólnoty leśne.
- ✦ Wspólnoty to charakterystyczna i historyczna forma wspólnego gospodarowania lasami w województwach południowej i wschodniej Polski. Łącznie w ośmiu województwach (lubelskie, mazowieckie, małopolskie, podlaskie, świętokrzyskie, łódzkie, podkarpackie i śląskie) znajduje się 1529 wspólnot (96% wszystkich zinwentaryzowanych wspólnot w kraju) o powierzchni ogólnej 77,5 tys. ha (94,6% powierzchni), w tym 47 tys. ha lasów (97,6% powierzchni lasów będących we wspólnotach).
- ✦ Najliczniej wspólnoty występują w województwie lubelskim – 362 wspólnot (22,8% wszystkich wspólnot w kraju). Zajmują one w tym regionie łącznie ponad 15 610 ha gruntów (19,1% powierzchni wszystkich wspólnot), w tym 7009 ha lasów (14,5% powierzchni lasów we wspólnotach). Największa powierzchnia lasów we wspólnotach występuje w województwie małopolskim – prawie 9 tys. ha (18,6% wszystkich lasów we wspólnotach i 77,1% powierzchni wszystkich gruntów we wspólnotach w tym województwie).
- ✦ W badaniach ustalono 23 wspólnoty o dużej powierzchni lasów (powyżej 300 ha). Lasy w dużych wspólnotach leśnych stanowią 86,2% ich powierzchni – średnio dla wszystkich wspólnot udział lasów nie przekracza 60%.
- ✦ Średnio w skali kraju w jednej gminie znajdują się 3 wspólnoty gruntowe. Jest jednak również grupa gmin (22 gminy), w których występuje 10 i więcej wspólnot. W gminach tych znajduje się łącznie 317 wspólnot (ponad 19% wszystkich wspólnot zinwentaryzowanych w kraju), średnio ponad 14 wspólnot w jednej gminie. Gminą o największej liczbie wspólnot jest Ulanów (podkarpackie) – 20 wspólnot o powierzchni 723 ha, w tym 665 ha lasów.
- ✦ Na podstawie badań szczegółowych w 105 wspólnotach, w 55 z nich liczbę członków wspólnoty wyrażono za pomocą liczby gospodarstw domowych (numerów domów na wsi). Łącznie z gruntów i lasów w tych wspólnotach korzysta 4991 gospodarstw domowych. W pozostałych 50 wspólnotach liczbę ich członków wyrażono za pomocą liczby osób, która wyniosła 12 127 osób. Średnio na jedno gospodarstwo domowe przypada udział wyrażony powierzchnią lasów w wielkości 0,63 ha. W przypadku udziałów przypadających na osobę wynosi on 0,43 ha. W przeliczeniu na rzeczywiste korzyści, jakie mogą czerpać członkowie wspólnot, wyrażone miąższością pozyskanego drewna, wynoszą one: 0,17 m³/rok/gospodarstwo dla drewna tartaczego i 0,20 m³/rok/gospodarstwo dla drewna opałowego. Wymienione korzyści dla udziałów przeliczonych dla osób wynoszą odpowiednio jak wyżej: 0,54 m³/rok/osobę i 0,53 m³/rok/osobę.

- ✦ Łącznie w 2004 r. ankietowane wspólnoty zapłaciły prawie 178 tys. zł podatków, wśród których podatek leśny stanowił 54,48% – ponad 96 tys. zł. Średnia wartość podatku leśnego wyniosła 11,92 zł/ha/rok i 5,76 zł/m³ pozyskanego drewna (łącznie tartaczne i opał).
- ✦ W latach 2003-2005 w 105 wspólnotach pozyskano prawie 23 tys. m³ drewna tartaczno i prawie 26 tys. m³ opału. Średnio roczne pozyskanie wyniosło około 0,91 m³/ha w przypadku drewna tartaczno oraz 1,03 m³/ha opału. Łącznie intensywność użytkowania wyniosła prawie 2 m³/ha/rok.

Literatura

- Bańko M. [red.]. 2000. Inny słownik języka polskiego. Warszawa, PWN.
- Geszprych M. 2006. Podstawy prawne i ekonomiczno-finansowe funkcjonowania stowarzyszeń prywatnych właścicieli lasów w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej – analiza porównawcza. Dokumentacja naukowa IBL, Warszawa
- <http://pl.wikipedia.org>
- Jastrzębski L. 1963. Sytuacja prawna wspólnot gruntowych w Polsce Ludowej, Warszawa 1963 r. P. W. Roln. i Leśn., Warszawa, str. 1-219.
- Szachułowicz J. 2002. Status prawny wspólnot gruntowych, w: Przegląd Sądowy 9: 63-74.
- Ustawa o zagospodarowaniu lasów nie stanowiących własności Państwa z dnia 22 listopada 1973 r., Dz. U. 1973, nr 48, poz. 283, z późn. zm.
- Ustawa o zagospodarowaniu wspólnot gruntowych z dn. 29 czerwca 1963 r., Dz. U. nr 28, poz. 169, z późn. zm.
- Ustawa prawo o stowarzyszeniach z dnia 7 kwietnia 1989 r., Dz. U. 2001, nr 79, poz. 855 z późn. zm.
- Zajac S., Gołos P., Geszprych M. 2004. Prawne formy zrzeszeń prywatnych właścicieli lasów. Warszawa, Sylwan 4.
- Zbiór ustaw prowincjonalnych dla Królestwa Galicji i Lodomerii 1853, t. XXX, Lwów. 87-97.

SUMMARY

The commons – the traditional form of collective land management

Land communities and several associations of private forest owners established over the past few years are the most popular organizational forms of farmland and forestland management in Poland. According to the Central Statistical Office, only 67 thousand ha of forests (4.6% of the total area of privately owned forests) [Zajac et al. 2004] are managed as common lands. However, historical problems related to the establishment and development of commons weigh on the present, as many legal issues pertaining to their functioning by virtue of the Act on Commons Management of 29 June 1963 (Dz.U. no. 28 of 5 July 1963, Item 169) have not yet been solved.

On the basis of the research carried out by the IBL in the period of 2003-2005, 447 communes in our country reported the existence of 1,588 commons in 13 provinces and in 158 counties (Table 1). The total area of these commons amounts to nearly 82,000 hectares, of which nearly 50,000 hectares is forests. 19% of all commons (300 units totalling 10,200 ha) are forestland held in common. Commons are a characteristic form of joint forestland management in the provinces of southern and eastern Poland (Lubelskie, Mazowieckie, Małopolskie, Podlaskie, Świętokrzyskie, Łódzkie, Podkarpackie and Śląskie). In mentioned provinces, there are 1,529 commons lands (96% of all the inventoried commons in our country) totalling 77,500 hectares (94.6% of the area), including 47,000 hectares of forests (97.6% of forestland under common management).

Among all the commons, 23 are covered with large expanses of forestland (over 300 ha) (Table 3). There are 3 commons per county in the country. There is also a group of counties (22) with 10 or more commons. The total number of commons is 317 (over 19% of all commons inventoried in Poland).

Detailed studies have shown 0.63 hectares of forest per one household on average in 105 commons. As concerns real benefits which a user can draw from a commons expressed in terms of volume of harvested timber, these are: 0.17 cu. m./year/household for sawmill wood and 0.20 cu. m./year/household for fuel wood.